

חמאס ותהליך הנורמליזציה – מה שהיה הוא מה שיש, ויותר

קובי מיכאל*

תהליך הנורמליזציה נשען על שני הגיונות או מוסכמות הקשורים לגיטימציה לעצם קיומה של מדינת ישראל. האחד הוא הכרה בקיומה של ישראל וקבלתה כמדינה במרחב האזורי, השני הוא הכרה בחשיבות שילובה של ישראל במרחב ובחיוניותה לארכיטקטורה אזורית חדשה, שבמסגרתה ובחסות אמריקאית יגובש מחנה של מדינות שוחרות יציבות ומתונות. את הניצנים של תהליך הנורמליזציה ניתן לאתר בהסכם השלום בין ישראל למצרים (1979), שהייתה בעת החתימה המדינה הערבית החשובה במרחב, ובהמשך בהסכמי אוסלו ובהסכם השלום בין ישראל לירדן. באותן שנים החלו להתרקם יחסים גלויים בין ישראל לבין מדינות ערביות ומוסלמיות, לצד יחסים גלויים פחות עם מדינות אחרות. 'הסכמי אברהם' (2020), שגובשו בתמיכה סעודית, כבר הניחו את התשתית לארכיטקטורה אזורית חדשה, כשנורמליזציה ישראלית סעודית אמורה הייתה להיות היהלום שבכתר – ביצור ארכיטקטורה אזורית חדשה כתשתית לשיתוף פעולה צבאי מוגבר, גם אם לא כברית הגנה רשמית, לשיתופי פעולה כלכליים ומדיניים וכמסגרת רחבה של מענים לסוגיה הפלסטינית. הארכיטקטורה האזורית החדשה בתמיכה ובהובלה של ארצות הברית, שרכיביה הם המדינות הערביות הסוניות הפרגמטיות המזוהות עם ארצות הברית והמערב, לצד מדינת ישראל, נועדה להיות ציר נגדי ל"ציר ההתנגדות" הרדיקלי בהובלת איראן ולהחלישו, כדי לסכל את שאיפותיה ההגמוניות האזוריות של איראן ואת יכולות ההיזק של שלוחיה.

חמאס הוא רכיב מרכזי בציר הרדיקלי, הנתמך צבאית, כלכלית מודיעינית ומדינית על ידי איראן, גם אם לאו דווקא במאפיינים זהים לאלה של שלוחים אחרים של איראן. זאת משום שאין מדובר במיליציה שהוקמה על ידי איראן ובחסותה, אלא מקורותיו אינהרנטיים לזירה הפלסטינית. לחבירת חמאס לאיראן שורשים בראשית שנות ה-2000, בהובלת ח'אלד משעל כראש הלשכה המדינית של חמאס, שהתמקם בסוריה.

מאז 2017 התפתחה בהנהגת חמאס תפיסת ריבוי החזיתות נגד ישראל, זו המתכתבת עם הגיון "חגורת האש" של איראן. למעשה המוטיבציה של איראן וחמאס להשמדת ישראל מגשרת על פערים דתיים ואחרים ביניהם ומבססת את שיתוף הפעולה הצבאי, המודיעיני,

* פרופ' קובי מיכאל – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

הטכנולוגי והכלכלי ביניהם עד כדי תכנון – אומנם לא בפרטים ובקביעת העיתוי הספציפי – של מתקפת ה-7 באוקטובר 2023. זו תוכננה כמהלך אסטרטגי שיניע מתקפה רב-חזיתית על ישראל והתשתה עד קריסה, וכן סיכול תהליך הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית שנתפס כאיום אסטרטגי עבורם, שכן בין היתר יפגע אנושות ביכולת לקדם את חזון השמדת ישראל.

חמאס כענף הפלסטיני של תנועת האחים המוסלמים כפר מיום היווסדו בזכות קיומה של מדינת ישראל, וחרת על דגלו (באמנת הארגון) את הכוונה להשמדה. במהלך שנות קיומו פעל לבניית יכולותיו ברצועת עזה וביהודה ושומרון במקביל לבניית יכולות מחוץ לשטחים הפלסטיניים. את קפיצת המדרגה המשמעותית בכל הנוגע לתרגום האידיאולוגיה הדתית והלאומנית של הארגון ניתן לזהות ביוני 2007, עת השתלט באלימות על רצועת עזה והפך לריבון בפועל. מאז 2007 השקיע הארגון את עיקר משאביו בבניית היכולות הצבאיות מעל הקרקע ומתחתיה, וטווח בסבלנות ובהתמדה את הקשרים עם איראן לצורך הסתייעות בה לבניית צבא הטרור והכנתו ליום פקודה, שהגיע ב-7 באוקטובר 2023.

לצד המאמץ להידוק הקשר עם איראן השכיל חמאס לגייס לצידו גם את קטר. ב-2012, על רקע מלחמת האזרחים בסוריה, נקלעו יחסי חמאס-איראן למשבר עקב תמיכת חמאס במורדים במשטר בשאר אל-אסד, והנהגת חמאס שמחוץ לשטחים הפלסטיניים נאלצה לצאת את סוריה והתמקמה בקטר. הקשר בין חמאס לקטר התהדק מאז 2017, עת נבחר אסמאעיל הנייה לראש הלשכה המדינית של חמאס ויחיא סינוואר נבחר למנהיג חמאס ברצועת עזה. קטר אירחה את הנהגת חמאס חוץ על אדמתה בכבוד מלכים ואפשרה לה מעטפת ביטחון וחופש פעולה, תמכה כספית בחמאס עזה ורתמה את רשת אלג'זירה שבבעלותה ובשליטתה למסרים שביקש חמאס להדהד בימי רגיעה, ובעיקר בזמן מלחמה. התמיכה הקטרית הפכה לאחד מהנכסים האסטרטגיים החשובים ביותר של חמאס וסיפקה לו תמיכה כלכלית ומדינית בזכות עושרה המופלג, מעמדה האזורי הייחודי וקרבתה לארצות הברית. טורקיה תחת שלטון ארדואן ראתה עצמה כנותנת חסות לחמאס כתנועה אחת למפלגת השלטון, ה-AKP. החסות שפרסה השתלבה במדיניות הטורקית, שדגלה בדריסת רגל משמעותית יותר בזירה הפלסטינית ובהרחבת השפעתה האזורית כחלק מביסוס מעמדה כמעצמה אזורית. התמיכה הטורקית באה לידי ביטוי בסיוע כספי לחמאס ומאחר יותר באמצעות ארגון משט המרמרה ב-2010 לרצועת עזה, שהוביל למשבר חמור ביחסים בין טורקיה לישראל. טורקיה אירחה על אדמתה פעילי חמאס, ובכללם כאלו ששוחררו באוקטובר 2011 במסגרת עסקת שליט, וסייעה להם לבסס מפקדה קדמית באיסטנבול

תוך סיוע במתן דרכונים טורקיים ושיתוף פעולה של מנגנוני המודיעין שלה. פלסטינים רבים שמילטו עצמם במהלך השנים מרצועת עזה מצאו את מקומם ואת עתידם בטורקיה, שניאותה לקלוט אותם. מאז מתקפת ה-7 באוקטובר החריפה טורקיה את הטון נגד ישראל עד כדי האשמתה בפשעי מלחמה והשוואתה למשטר הנאצי. במקביל הגבירה טורקיה את הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה והיא פורסת מעטפת תמיכה רחבה לחמאס ולהנהגתו.

הסכמי אברהם היו לצנינים בעיני חמאס. בראיית הארגון הנורמליזציה מקבעת את ההכרה האזורית בישראל וחמור מכך, ההכרה מתרגמת לשילוב עמוק יותר של ישראל במרחב, התורם לביטחונה ומאפשר לה להגביר את השפעתה במרחב. את ההסכמים ראתה הנהגת חמאס כנעיצת סכין בגב הפלסטינים וכסיכון למעמדה ולהשפעתה.

גם הרשות הפלסטינית התנגדה ל'הסכמי אברהם', ראתה בהם בגידה בפלסטינים וזיהתה אותם כהמשך ישיר ל'עסקת המאה' של הנשיא טראמפ (2020), שאותה דחתה בבוז. אלא שבניגוד לחמאס, הרשות הסתפקה בגינוי ההסכמים ובמחאה דיפלומטית, ואילו חמאס התנגד להם באופן אקטיבי ואלים. מתקפת ה-7 באוקטובר היא הביטוי המובהק והמוקצן ביותר של דרך הפעולה זו.

ניסיון מואץ לקדם את הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית על ידי ממשל הנשיא בידן הפך יותר מכול את שלוות איראן וחמאס. מאמצי הממשל ונכונותו של מוחמד בן סלמאן, יורש העצר הסעודי, לממשה היו בעיניהם שובר שוויון. מעמדה האזורי של ערב הסעודית וחשיבותה בעולם האסלאמי הופכים את הנורמליזציה עם ישראל לאירוע אסטרטגי מכונן, שעיקרו שינוי מבני יסודי של המזרח התיכון תוך יצירת ציר נגדי לציר ההתנגדות הרדיקלי שבהובלת איראן ושלוחיה.

עמדת חמאס, שבאה לידי ביטוי בשורת התבטאויות של בכירי הנהגתו ואחת הבולטות שבהן הייתה זו של צאלח אל-עארורי, סגן ראש הלשכה המדינית (בערוץ אלמיאדין באוגוסט 2023), התמקדה בהיערכות למלחמה אזורית לשחרור פלסטין. מימוש הנורמליזציה עלול להיות המסמר האחרון בארון הקבורה של ההתנגדות הפלסטינית והחזון לשחרור כל פלסטין והשמדת ישראל. החשש מפני התעצמות ישראל בזכות הנורמליזציה, שתאפשר לה, בהסכמה הסעודית, להסתפק באמירות לא מחייבות לגבי עתיד המדינה הפלסטינית, וגם מפני היחלשות מעמדה של איראן כמעצמה אזורית והיחלשותה של קטר כפטרונית חמאס בשל דחיקתה מהמבנה האזורי החדש, שכנעו את הנהגת חמאס כי הגיעה העת לקעקע את התהליך. מכאן התקצרה הדרך למתקפת ה-7 באוקטובר.

התנגדות חמאס לנורמליזציה כלשהי עם ישראל היא קיומית עבור הארגון. התרחבות הנורמליזציה מאיימת על שימור הארגון כגורם פוליטי משמעותי בזירה הפלסטינית ועל יכולתו להתעצם מחדש, צבאית ופוליטית, לאחר ובעקבות המלחמה עם ישראל ברצועת עזה. יתר על כן, בעיני חמאס הנורמליזציה עלולה להאיץ את הסדרת הסוגיה הפלסטינית כחלק מבניית הארכיטקטורה האזורית החדשה, כשברור כי השותפים למערך האזורי החדש מבכרים את הרשות הפלסטינית ואת פת"ח על פניו, ולכן ימנפו את יכולתם הבלתי מבוטלת על מנת לסכל אפשרות להתאוששותו ולהשתלבותו של חמאס בשלטון פלסטיני עתידי. היחלשות חמאס בעקבות התגובה הישראלית למתקפת ה-7 באוקטובר והסיכוי שיאבד את אחיזתו ברצועת עזה מצמצמים עד מאוד את אפשרותו לשבש במידה ניכרת את חידוש תהליך הנורמליזציה.

כדי לטפח סיכויים גבוהים לקידום הנורמליזציה יש לפרק את יכולותיו השלטוניות והצבאיות של חמאס, ולמנוע ממנו כל יכולת להשתקם כריבון ברצועת עזה. פגיעה זו בחמאס גם תחליש את איראן ואת שלוחיה, ומכאן גם את פוטנציאל ההיזק שלהם לתהליך הנורמליזציה החשוב.